

Prikazi, osvrti, ocjene

Pavao Tekavčić
Zagreb

Giuseppe Francescato

Saggi di linguistica teorica e applicata

Edizioni dell'Orso, Alessandria 1996, 260 stranica

1. Poznati je talijanski lingvist Giuseppe Francescato, profesor talijanske dijalektologije i opće lingvistike u Trstu, sabrao u ovoj knjizi 26 svojih ranije (od 1959. do 1990. godine) objavljenih i teže dostupnih radova. Prilozi su podijeljeni u četiri odsječka (*sezioni*), koji uglavnom odražavaju razvoj autorove znanstvene misli i istraživanja, ali se precizira da bi neke studije mogle ući i u drugi odsječak (str. 4; odsada bez str.). Nakon kratkoga autorova uvoda i *Tabule Gratulatorie* slijede rečeni odsječci, a na kraju je dodana opširna bibliografija (231–252), kazalo imenâ (255–258) i sadržaj knjige (259–260) s godinama prvoga objavljivanja svakog priloga, koje upućuju na Francescatove radove (preko 70) u bibliografiji (238–241).

2. Prvi odsječak nosi naslov *Fonologia e fonetica*, a obuhvaća ovih šest studija: 1) *Le unità fonologiche in prospettiva diacronica* (9–18); 2) *A proposito della "norma" in fonetica* (19–23); 3) *Sistemi coesistenti o sistemi diacronici?* (25–31), 4) *Un caso di coesistenza di sistemi fonematici* (33–39); 5) *Variabilità fonetica e teoria della dialettologia* (41–43); 6) *Tratti pertinenti con basso rendimento funzionale* (45–52). Ti prilozi (od 1959. do 1972. g.) imaju pomalo karakter lingvističkoga »vremeplova«, jer se bave pitanjima koja danas više nisu u središtu lingvističkoga interesa (uostalom, i sâm autor primjećuje da je njegovo zanimanje za to područje brzo splasnulo: 4). Izgleda nam važno istaknuti pojam norme, koja je elastična i baš zato omogućuje komunikaciju (unatoč disperziji fonetskih realizacija). Druga je važna postavka kompleksnost sistemâ, koji redovito nisu jedinstveni nego su rezultat većeg broja ukrštenih i hijerarhijski ograničenih podsistema. U šestom se prilogu konstatira da se jezične promjene ne odvijaju u svim riječima jednakom brzinom, pa će u svim jezicima biti arhaičnih riječi, zaostalih na nekom ranijem razvojnem stupnju (51). Te autorove ideje nisu dakako nove, i vrlo se dobro podudaraju s onim što (mnogo kasnije) kaže Francesco Bruni, koji u svojoj knjizi *L'italiano. Elementi di storia della lingua e della cultura* (Torino 1984.), na str. 274. ističe da postoje riječi koje su tijekom cijele povijesti bile i ostale vitalne [tj. pripadale svakodnevnom govoru], ali su bile »pod stalnom kontrolom govornikâ«, tj. pažljivije izgovarane i time konzervativnije od drugih.

3. Naslov drugoga odsječka glasi *Dialettologia e sociolinguistica*: to je dakle područje kojim se G. Francescato mnogo više bavio i u njemu više dao. I tu nalazimo šest studija: 1) *Dalla dialettologia alla sociolinguistica: cento anni di studi* (55–69); 2) *Concezioni tradizionali e concezioni strutturali nell'indagine dialettale* (71–79), 3) *Struttura linguistica e dialetto* (81–86); 4) *Confini dialettali e sistemi linguistici* (87–92); 5) *Linguistica tipologica e dialettologia strutturale* (93–98); 6) *La classificazione delle parlate romanze: alcuni problemi di metodo* (99–106). U centru je ovoga dijela knjige dijasistem, klasifikacija i tipologija, te odnos tradicionalne i strukturalne dijalektologije. U jeziku stalno supstoji individualno i kolektivno, dakle i individualni govornik ima svoju važnost; jezik nije jedinstven ni monolitan kako se to prije mislilo (cfr. 61); semantička i sociolingvistička komponenta isto su tako važni elementi poznavanja jezika kao i čisto gramatička kompetencija (67), jer znati jezik znači umjeti se adekvatno izraziti u svim okolnostima (to autor ponavlja i drugdje); tradicionalni (komparativno–historijski) i strukturalni (odn. tipološki) pristup ne isključuju se nego se upotpunjuju; dijakronijski pristup uključuje kako lingvistički tako i kulturno–historijski aspekt; podsistemi mogu biti ne samo spacijalno različiti nego mogu predstavljati i pojedine razvojne faze (83); ukratko, geografski (spacijalni) i dijakronijski pristup moraju se kombinirati. U okviru tih problema Francescato dodiruje i rasprostanjenost nekih jezičnih crta kao npr. fonem /ü/, primjećujući da taj fonem (u talijanskim dijalektima, u francuskom i u dijelu germanskih idioma) ne može imati zajedničko objašnjenje [u romanskim jezicima tradicionalno objašnjenje utjecajem keltskoga supstrata], nego je rezultat različitih fonoloških stanja (89). Na to bismo primijetili da upravo poligenetsko podrijetlo fonema /ü/, koje zastupa autor, znači da ako /ü/ u germanskim jezicima [a valja dodati i mađarski, turski itd.] nije keltskoga podrijetla, u nekoć keltskim dijelovima Romanije može biti posljedica keltskoga supstrata (to prije što i Francescato sâm ne niječe utjecaj supstrata: v. dalje § 5). U ovom odsječku posebno ističemo prvi prilog, koji daje historijski pregled dijalektološke problematike, i posljednji, u kome se autor kritički osvrće na neke klasifikacije romanskih idioma (samo fonetske crte, kruta brojčana binaristička tabela, statičnost podjele) i ispravno kaže da klasifikacija mora biti dinamička (tj. uvažavati mogućnosti međusobnoga približavanja/udaljavanja idiomâ) i uključivati sve jezične razine.

4. Naslov je trećega odsječka *Lessicologia e semantica*, a u njemu čitamo čak osam priloga: 1) *Struttura profonda e aspetti dell'apprendimento semantico* (109–113); 2) *Contenuto semantico e "prospettiva": alcune considerazioni* (115–122); 3) *Il "soggetto" della traduzione: alcune considerazioni teoriche e psicolinguistiche* (123–128); 4) *Polisemia differenziale e traduzione* (129–135); 5) "Nudo, spoglio, scoperto". *Una esercitazione di polisemia differenziale* (137–143); 6) *Polisemia e metafora: problemi di traduzione per l'ambito di "testa"* (145–152); 7) *Una questione di "denaro": a proposito del campo nozionale di it. denaro* (153–158); 8) *A proposito di "bigliettazione"* (159–168). U ovom su dijelu knjige u prvom planu semantika i semantičke diferencijalne crte, metafora i prijevod, ali se naravno dotiču i dva glavna Francescatova područja, a to su bilingvizam i

diglosija, i razvoj dječjeg govora. Autor ističe kompleksnost dubinske strukture, prvenstvo semantičke selekcije u odnosu na sintaktičku [tj. najprije znamo što želimo reći, a onda to sintaktički oblikujemo], važnost izvanjezičkih (kulturnih i socijalnih) faktora, stila, konotacija itd., pa sve to ilustrira konkretnim analizama nekih leksičkih polja (5., 6. i 7. prilog). Jedan je od rezultata da jezici različito segmentiraju i interpretiraju istu stvarnost, pa se tu dakako spominje i poznata Sapir–Whorfova hipoteza (koju Francescato citira i na nekim drugim mjestima, ali bez iznošenja vlastitoga stava). Na kraju šeste studije autor posve ispravno preporučuje da se jezične univerzalije zamijene kognitivnima (152). U trećem je odsječku najzanimljiviji drugi prilog, koji uvodi »perspektivu«, tj. deiktičku kategoriju koja razlikuje parove iste dimenzije ali protivnoga smjera, kao *su / giù, avanti / indietro*, pa se to proširuje i na parove kao *entrare / uscire, salire / scendere* i čak na termine srodstva kao *marito / moglie*. I ta kategorija pokazuje određene kulturološke razlike.

4. Četvrti odsječak, pod naslovom *Bilinguismo e diglossia*, najbliži je glavnim Francescatovim znanstvenim temama, kako pokazuju i naslovi studija: 1) *Bilinguismo e diglossia nella loro relazione reciproca* (171–176); 2) *Sostrato, contatto linguistico e apprendimento della lingua materna* (177–188); 3) *Continuità linguistica e diacronia: alcune considerazioni psicolinguistiche* (189–195); 4) *Registro, codice, livello, dialetto: un tentativo di chiarimento teorico e metodologico* (197–205); 5) *Dialetto, lingua regionale e lingua nazionale nella scuola. Situazione e prospettive* (207–224); 6) *Atteggiamenti verso l'educazione in lingue meno usate* (224–229). U nabrojenim se priložima autor posvećuje bilingvizmu i diglosiji, dječjem usvajanju jezika, psiholingvističkim i sociolingvističkim faktorima. Jezične skupine nisu homogene (174), nove generacije — koje uostalom supostoje uz starije — ne usvajaju kompetenciju u potpunosti pa dolazi do jezičnih promjena. Socijalni i kulturno–historijski faktori stalno djeluju, tako da — Francescato to i ovdje ponavlja — poznavanje jezika pored gramatičke iziskuje i socijalnu kompetenciju. Zato i nastava jezika mora težiti kreativnoj kompetenciji, tj. naučiti Talijane [i ljude uopće, dodajemo] kako da se u svakoj prilici umiju adekvatno izraziti (224). Francescato ističe manjkavosti svih dosadašnjih metoda u nastavi jezika, naročito tradicionalnoga talijanskoga jezičnog purizma, koji je dugo zanemarivao jezične realnosti (regionalne varijetete, dijalekte). Stoga u nastavi jezika valja poći obratnim smjerom, od lokalnih govora prema književnom jeziku (220) i uvažavati regionalne (jezične, kulturne i druge) osobitosti. U današnjoj Italiji dijalekti pomalo uzmiču ali se pomaljšaju kroz regionalne varijante talijanskoga standarda (to je mnogo kasnije konstatirao i Francesco Bruni u monumentalnom djelu *L'italiano nelle regioni. Lingua nazionale e identità regionali*, Torino 1992., str. 144, 531 i 582). U ovom zadnjem odsjeku ističemo dvije studije. U drugoj Francescato zauzima u pogledu supstrata neutralno stajalište (dakle, nije niti nekritički supstratofil niti apriorni supstratofob), dopuštajući utjecaj supstrata usvajanjem jezika jedne generacije od prethodne, čime određene crte mogu ući u jezik i ustaliti se; četvrta studija, ukazujući ponovno na potrebu i socijalne kompetencije, definira, komentira i jasnim primjerima (čak i tabelarno) ilustrira četiri u naslovu navedena pojma,

dodajući da te kategorije nisu »nepropusno« odijeljene, jer se u svakodnevnom životu mogu preklapati, ukrštati i kombinirati.

6. Kako smo rekli na početku ovoga prikaza, studije objavljene u knjizi odražavaju znanstvene teme Giuseppea Francescata: dijalektologiji, sociolingvistici, leksikologiji i semantici, bilingvizmu i diglosiji, koji su izrijekom spomenuti, svakako valja pribrojiti psiholingvistiku i problematiku dječjeg usvajanja jezika. Glavne su autorove postavke važnost socijalnih i psiholoških faktora, uloga izvanjezične stvarnosti i u vezi s time dopuna gramatičke kompetencije socijalno–kulturnom, međusobno upotpunjavanje i nerazdvojjivost individualnoga i socijalnoga u jeziku, kao i komplementarnost tradicionalnoga i strukturalističkog pristupa; nadalje, potreba klasifikacije koja će integrirati prostorne, vremenske, socijalne i druge čimbenike i koja neće biti statička nego dinamička, i uvažavati stalnu kompleksnost ljudskoga jezika.

7. Što se tiče mogućih kritičkih primjedaba, prije svega upada u oči da nijedna od 26 studija nije eksplicitno posvećena pragmatici, premda se problemi te danas perspektivne discipline dodiruju u većini priloga. U izlaganju se osjeća da je to življe što se autor više bavi svojim središnjim temama, tako da su radovi u prvom odsječku pomalo suhoparni i više–manje teoretskoga karaktera u usporedbi s drugima. Oprema je knjige na zadovoljavajućoj razini, samo ima prilično nemarnosti (vjerojatno ne autorovih) u pisanju ne–talijanskih imena i riječi (v. npr. u bibliografiji ss. vv. *Baldinger 1970*, *Coseriu 1958*, *Gazdaru 1970*, *Rosetti 1962*) i pogrešne alfabetizacije, također u bibliografiji (*Diller — Dik*, *Jungemann — Juilland*, *Meyer–Lübke — Merlo*, *Mounin — Moulton*). Razumije se, ipak, da time vrijednost publikacije *Studi di linguistica teorica e applicata* nije nimalo umanjena, pa će svi lingvisti koji čitaju talijanski ovdje naći obilje korisna štiva.